

Wieland ja Wolfgang Wagner festivaalijohtajina 1951–66

Teksti: Robert Storm

Bayreuther Festspiele GmbH/Eduard Renner

Wieland Wagner harjoittaa lapsia, jotka esittävät nibelungeja Reininkullassa.

1940-luvun viimeiset Bayreuthin festivaalit järjestettiin kesällä 1944. Vielä seuraavankin kesän festivaaleja alettiin valmistella, mutta kesään mennessä Saksa oli hävinnyt sodan ja festivaalin järjestäminen tullut mahdottomaksi. Sodan jälkeen Bayreuthin Festspielhausissa esitettiin kevyttä musiikkia amerikkalaisten joukkojen viihdyttämiseksi. Ohjelmassa oli mm. **Cole Porterin** musikaali *Anything Goes*, ja jopa **Bing Crosby** kävi siellä esiintymässä. Festspielhausissa alettiin esittää myös oopperaa, ei kuitenkaan Wagneria, vaan **Puccinia, Verdiä** ja **Mozartia**.

Päätös festivaalien uudelleen käynnistämisestä tehtiin jo sodan loppumisen jälkeisenä vuotena. Poliittisesti korrekkeja vaihtoehtoja festivaalijohtajiksi olisivat olleet **Winifred Wagnerin** Yhdysvaltoihin lähtenyt tytär **Friedelind** ja **Isolde Wagnerin** niin ikään natsseja vastustanut poika **Franz Beidler**. Friedelind Wagnerilla ei tässä vaiheessa ollut aikaa, sillä hän oli juuri perustanut Yhdysvalloissa oman oopperaseurueen. Beidler suunnitteli perustavansa säätiön, joka huolehtisi festivaalin järjestämisestä. Jäseniksi olisi tullut monia erittäin tunnettuja henkilöitä, kuten kirjailija **Thomas Mann**, säveltäjät **Arnold Schönberg**, **Paul Hindemith**, **Arthur Honegger** ja **Karl Amadeus Hartmann** sekä musiikkitieteilijät **Alfred Einstein** ja **Ernest Newman**. Tämä suunnitelma kaatui osaksi siihen, että **Thomas Mannilla** oli kiireitä *Tohtori Faustus* -romaaninsa kirjoittamisessa ja osaksi **Siegfried Wagnerin** testamenttiin, joka määräsi festivaalijohdon Winifredille ja tämän neljälle lapselle. Hetken ajan

näytti siltä, että **Winifred Wagner** olisi voinut jatkaa festivaalijohtajana. Tämän teki kuitenkin lopulta mahdottomaksi vuoden 1947 sotasyllisyysoikeudenkäynti. Vuonna 1949 Winifred ehdotti, että Bayreuthin festivaalit aloitettaisiin uudestaan, ja johtajina olisivat hänen poikansa **Wieland** ja **Wolfgang**. Ehdotus hyväksyttiin.

Teksti:
Robert Storm

Wolfgang Wagner (oik.) äitinsä Winifredin ja Bayreuthissa vuosina 1951–52 esiintyneen kapellimestari Herbert von Karajanin kanssa.

Bayreuther Festspiele GmbH

Wieland ja Wolfgang oopperaohjaajina

Jo sota-aikana oli suunniteltu, että Wieland Wagner olisi ottanut äitinsä paikan festivaalijohtajana. Wielandilla oli ennestään melko paljon kokemusta oopperoiden näyttämöllepanosta. Hän oli suunnitellut lavasteita useisiin isänsä **Siegfriedin** ja isoisänsä **Richardin** oopperoiden esityksiin Bayreuthissa ja muissa Saksan kaupungeissa. Vuosina 1943–44 hän oli ohjannut kokonaiset *Ringit* sekä Nürnbergissä että Altenburgissa. Jälkimmäisessä kaupungissa hän oli samaan aikaan ohjannut myös Siegfried Wagnerin teoksen *An allem ist Hütchen schuld*. Tuolta ajalta hänen yhteistyökumppaneinaan pysyivät vuodesta 1932 Bayreuthissa työskennellyt valaistusestari **Paul Eberhardt** ja puvustaja **Curt Palm**. Wielandin tärkein yhteistyökumppani oli silti hänen vaimonsa **Gertrud**, joka toimi ohjausassistenttina ja koreografina.

Myöhemmin Wieland ei juurikaan puhunut varhaisista oopperaohjauksistaan, vaan katsoi uransa alkaneen Bayreuthissa vuonna 1951. Hänen tuolloin ohjaamansa teokset olivat *Parsifal* ja *Ring*. Näissä ohjauksissa näkyi **Adolphe Appian** vaikutus, ja ne herättivät huomiota hyvin pelkistetyillä lavasteillaan. *Ringin* pääasiallisena lavasteena oli pyöreä levy, jonka päällä tapahtumat näy-

Bayreuther Festspiele GmbH/Siegfried Lauterwasser

Jumalat Reininkullassa Wieland Wagnerin ohjaamana vuonna 1951.

Alla Alberich (Heinrich Pflanzl) ja Flosshilde (Hertha Töpfer) vuonna 1952.

telttiin. Lavastus oli suureksi osaksi korvattu valaistuksella, joka varsinkin ensimmäisenä vuonna oli hyvin himmeä. Vielä vuonna 1951 mukana oli joitakin perinteiseen Ring-ohjaukseen kuuluvia elementtejä, esimerkiksi lohikäärme, mutta seuraavana vuonna ne poistettiin. Henkilöitä ei niinkään esitetty ihmisinä, vaan symboleina. Jumalat muis-

tuttivat kreikkalaisia jumalia tai jopa näiden patsaita. Näyttelemineen oli tyylliteltyä. Nämä ohjaukset herättivät sekä ihastusta että kauhistusta. Esitettiin arveluja, että synnä lavasteiden vähäisyyteen olisi ollut rahanpuute. Jotkut muistuttivat Richard Wagnerin itsensä sanoneen: ”Luotuani näkymättömän orkesterin voin ehkä luoda myös näkymät-

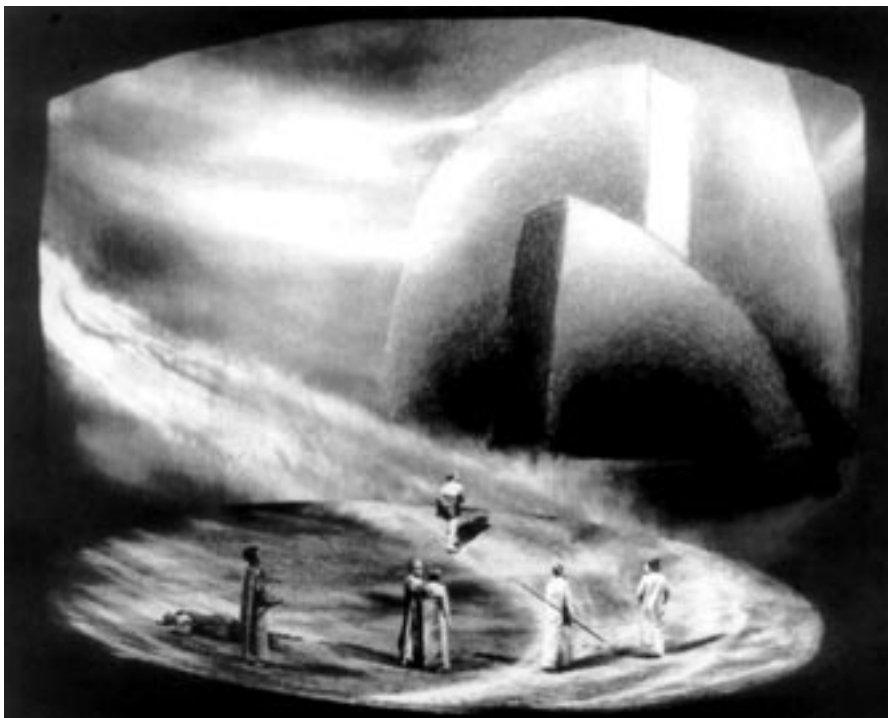
Bayreuther Festspiele GmbH

Voyage®
ELEGANTISTI EUROOPPAAN
Elegantisti Eurooppaan /
Matka-Rasila Oy

**TASOKKAITA
KIERTOMATKOJA
EUROOPPAAN**

Pyydä esite!
www.elegantistieurooppaan.fi

HERTTUANTIE 1 B 28
01520 VANTAA
PUH: 09 75 22 460
GSM: 050 2733

Bayreuther Festspiele GmbH

Bayreuther Festspiele GmbH/Siegfried Lauterwasser

Jumalat Reininkullassa Wolfgang Wagnerin ohjaamana vuonna 1960 (yllä) ja Wieland Wagnerin ohjaamana 1965 (alla).

tömän näyttämön poistamalla näyttämöltä kaikki lavasteet.” Vastapainoksi ohjelmassa oli myös **Rudolf Hartmannin** ohjaama hyvin perinteinen *Nürnbergin Mestarilaulajat*. Tämä oli vuoteen 1969 asti ainoa Festspielhausissa esitetty teos, joka ei ollut Wieland tai Wolfgang Wagnerin ohjaama.

Wolfgang Wagnerin pääasiallisena tehtävänä oli festivaalin hallinnollinen ja taloudellinen johtaminen, mutta hänelläkin oli taiteellisia ambitiesiä. Hän sai lopulta näyttää taitojaan ohjaajana, kun hänen *Lohengrin*-produktionsa esitettiin vuonna 1953. Aiemppaa kokemusta hänellä oli isänsä Siegfriedin oopperan *Bruder Lustig* ohjaamisesta Berliinin Valtionoopperaan vuonna 1944. Wolfgangin ohjaukset olivat yhdistelmä hänen veljensä tyyliä ja realismia. Monet niistä saivat osakseen varsin kovaa kritiikkiä, ja Wolfgangia jopa syytettiin Bayreuthin mai-

neen pilaamisesta. Varmasti hän ei ollutkaan veljensä kaltainen ohjaajalahjakkuus, mutta silti suhtautuminen olisi voinut olla erilainen, jos hän olisi päässyt tekemään ensimmäisen Bayreuth-ohjauksensa jo samana vuonna kuin Wieland. Useimmat Wolfgangin myöhemmistä ohjauksista edustivat varsin perinteistä tyyliä. 1980-luvulla tekemässään *Tannhäuser*-ohjauksessa hän yritti vielä palata 1950-luvun tyyliin, mutta valitettavasti tätä DVD:lläkin julkaistua ohjausta pidetään hänen huonoimpiinsa kuuluvana.

Wielandin vuonna 1952 ohjaamassa *Tristanissa ja Isollessa* näyttämö oli vielä edellisen vuoden ohjauksiakin tyhjempi. Seuraavina vuosina lavasteiden määrä lisääntyi jonkin verran Wielandin ohjauksissa, vaikka ne olivatkin edelleen hyvin tyyliä. Tätä tyyliä edustivat hänen *Lohengrininsa* (1958) ja molemmat *Tannhäuser*-ohjauksensa (1954 ja

1962). Jälkimmäisessä *Tannhäuserissa* huomiota herätti myös **Maurice Béjartin** koreografia. *Nürnbergin mestarilaulajista* Wieland itse oli todennut, että koska sen tapahtumapaikka ja -paikka on määritelty, sen toteutukselta vaaditaan tiettyä naturalistisuutta. Kun hän ohjasi teoksen vuonna 1956, lopputulos oli kuitenkin hyvin symbolistinen. Ohjaus kauhistutti osan yleisöstä, ja ensimmäistä kertaa Bayreuthin festivaalien historiassa esityksen jälkeen kuultiin buuausta. Ohjauksesta käytettiin pilkkanimiä ”Die Meister-singer ohne Nürnberg” ja ”Kiss Me, Eva”. Wieland vertasi *Nürnbergin mestarilaulajia* *Kesäyön unelmaan*, ja hänen kummassakin tästä teoksesta tekemässään ohjauksessa olikin **Shakespeare** vaikutusta.

Vuoden 1959 *Lentävän hollantilaisen* lavastus lähestyi laivoineen realismia. 1960-luvulla Wielandin ohjauksen näyttämökuviissa oli vaikutteita abstraktista taiteesta, erityisesti **Henry Moore** veistoksista. Wieland pyysi jopa Moorea itseään lavastajaksi vuoden 1965 *Ringiin*, mutta tämä kieltäytyi.

Wieland Wagner teki ohjauksia muihinkin oopperataloihin. Ensimmäinen niistä oli **Gluckin** *Orfeus ja Eurydike* Münchenissä vuonna 1953. Monet hänen muualla tekemistään Wagner-ohjauksista toimivat eräänlaisina kokeiluina ja harjoituksina Bayreuthia varten. Esimerkiksi vuonna 1957 hän ohjasi Stuttgartissa *Rienzin* mieltänsä, sopisiko se Bayreuthissakin esitettäväksi. Hän kuitenkin hylkäsi tämän suunnitelman, kuten myös ajatuksen **Carl Orffin** teosten ottamisesta Bayreuthin festivaalien ohjelmistoon.

Radikaalien ohjauksen lisäksi Wieland teki joissakin teoksissa muutoksia myös musiikkiin. Kysymys oli lyhennyksistä ja saman teoksen eri versioiden yhdistämisestä. Tällaiset olivat tavallisia useimmissa oopperataloissa mutta ennenkuulumattomia Bayreuthissa. *Lentävässä hollantilaisessa*, *Tannhäuserissa* ja *Lohengrinissa* tällaisia muutoksia pidettiin hyväksyttävänä, koska Wagner itsekin oli tehnyt niitä. Tilanne oli kuitenkin erilainen Wagnerin kypsän kauden teosten suhteen. Vuoden 1957 *Siegfriedissä* takomislaulua lyhennettiin, mutta syynä oli vain se, että lyhyellä varoitustajalla Siegfriedin rooliin joutuneen **Bernd Aldenhoffin** ääntä haluttiin säästää. Vuonna 1965 Wieland teki kuitenkin *Ringiin* muutoksen poistamalla *Jumalten tuhon* kolmannelta näytökseltä Gutrunen lyhyen kohtauksen.

Vuoden 1966 *Ring*-esityksessä Gutrunen kohtaus oli palautettu Jumalten tuohon. On epävarmaa, tehtiinkö tämä Wielandin omasta toivomuksesta, sillä esitysten aikaan hän oli sairaalassa ja harjoitukset ohjasi bassobaritoni Hans Hotter. Wielandin sairastuminen oli tapahtunut yllättäen, eikä hän päässyt näkemään vuoden 1966 festivaaleja. Hän kuoli muutamaa kuukautta festivaalien loppumisen jälkeen, 16.10.1966, vain 49 vuoden ikäisenä. Hänen ohjaus- ja lavastustyyliinsä eivät kuolleet hänen mukanaan, vaan niiden vaikutus näkyy monissa nykyajan oopperaohjauksissa.

Bayreuther Festspiele GmbH/Wilhelm Rauh

Wolfgang Windgassen, 1950-luvun Bayreuthin tärkein tenori, Logen roolissa.

Muusikot Bayreuthissa 1951–1966

Ensimmäisille sodanjälkeisille Bayreuthin festivaaleille Wieland Wagner pyysi kapellimestariksi Bayreuth-konkari **Wilhelm Furtwängleriä**. Tämä kuitenkin suostui johtamaan ainoastaan festivaalien avajaisissa esitetyn **Beethovenin** yhdeksännen sinfonian. Varsinaisiksi kapellimestareiksi saatiin **Hans Knappertsbusch** ja **Herbert von Karajan**, jotka olivat monessa suhteessa toistensa vastakohtia. Knappertsbusch oli jo iäkäs ja edusti joidenkin vanhanaikaisen raskassoutuise- na pitämää kapellimestarityyppiä. Hän oli työskennellyt Bayreuthissa **Hans Richterin** assistenttina jo vuosina 1911–12, vaikka ei ollutkaan itse johtanut siellä. Karajan puolestaan oli vasta nousemassa maineeseen. Hän suosi kevyempää, ”kamarimusiikkilista” Wagner-tyyliä. Hän oli äärimmäisen pitkäjänteinen orkesterin harjoittaja, kun taas Knappertsbusch inhosi harjoituksia. Heidän erilaisuuttaan – ja Knappertsbuschin kuivan piikikäästä huumorintajua – kuvaa hyvin seuraava anekdootti: Kun Knappertsbuschilta kysyttiin, miksei hän Karajanin tapaan johtanut teoksia ulkomuistista, hän vastasi: ”Toisin kuin herra von Karajan, minä osaan lukea nuotteja”. Karajan johti Bayreuthissa vain vuosina 1951–52, kun taas Knappertsbusch johti siellä vuotta 1953 lukuun ottamatta vuonna 1965 tapahtuneeseen kuolemaansa asti.

Knappertsbusch oli 1950–60-lukujen Bayreuthissa poikkeustapaus, sillä yleensä Wieland Wagner suosi kevytliikkeisempää tyyliä edustaneita kapellimestareita. Tällaista tyyliä hän piti ”latinalaisena” tai ”mozart-

maisena”. Mozart-tulkinnostaan tunnettiin erityisesti **Karl Böhm**, joka oli 1960-luvulla Bayreuthin pääkapellimestari. Wieland Wagner pyysi Bayreuthiin italialaista **Carlo Maria Giulinia**, mutta lopulta ainoat hänen kaudellaan esiintyneet latinalaisista maista tulleet kapellimestarit olivat ranskalaiset **Pierre Boulez** ja **André Cluytens**.

Useimmat Wieland Wagnerin Bayreuthiin kutsumat kapellimestarit olivat häntä itseään vanhempia. Erikoisin tapaus oli vuonna 1959 Lohengrinia johtanut **Heinz Tietjen** – festivaalin entinen taiteellinen johtaja, jonka kanssa Wieland oli ollut erittäin huonoissa väleissä. Seuraavana vuonna saman teoksen johtanut **Lorin Maazel** puolestaan oli tuohon aikaan vasta 30-vuotias. Hän oli ensimmäinen Bayreuthissa johtanut amerikkalainen ja nousi myöhemmin maailman suurimpien tähtikapellimestareiden joukkoon.

Toisen maailmansodan jälkeen Bayreuthissa esiintyi jonkin verran sellaisia laulajia, jotka olivat esiintyneet siellä jo natsiaikana. Vuoden 1951 festivaaleilla ainoa Bayreuthissa aiemmin esiintynyt laulaja oli basso **Friedrich Dalberg**. Myöhemmin siellä esiintyivät mm. tenorit Ludwig Suthaus ja **Erich Witte** sekä bassobaritonit **Paul Schöffler** ja **Erich Kunz**. Vuoden 1943 Pognerista, basso **Josef Greindlista**, tuli 1950–60-lukujen tärkeimmistä Bayreuth-laulajista. Nämä kaikki taiteilijat olivat aiemmin laulaneet Bayreuthissa vain viimeisinä sotavuosina. Poikkeustapaus oli **Max Lorenz**, natsiajan Bayreuthin johtava sankaritenori, joka esiintyi siellä vielä vuosina 1952–55.

Myös 1930-luvulla Bayreuthissa laulanut tähtisopraano Kirsten Flagstadia pyydettiin sinne vuonna 1951. Hän ei suostunut, mutta suositteli Yhdysvalloissa näyttävää uraa tehnyttä nuorta kollegaansa Astrid Varnayta. Hänet pyydettiin Brunnhildeksi ilman, että Wieland ja Wolfgang Wagner olivat edes kuulleet hänen laulavan. Festivaalin tunnetuin laulaja oli **Elisabeth Schwarzkopf**, joka aitoa Bayreuthin henkeä osoittaen suostui laulamaan Evan roolin lisäksi myös *Nibelungin sormuksessa* Woglinden roolin. Schwarzkopfin puoliso, EMI:n levytuottaja **Walter Legge** äänitti esityksiä.

Suuri osa muista vuoden 1951 festivaaleille kutsutuista laulajista oli melko tuntemattomia laulajia Saksan eri oopperataloista. Vuonna 1955 Wieland Wagner totesi, että seitsemän ”näyttelijä-laulajaa” muodosti sen siemenen, josta Uusi Bayreuth kasvoi. He olivat nousevat tähdet **Martha Mödl**, **Astrid Varnay**, **Gerhard Stolze** ja **Wolfgang Windgassen** sekä jo asemansa vakiinnuttaneet **Ludwig Weber**, **Paul Küen** ja **Hermann Uhde**. Windgassenia voidaan ainakin esiintymisten lukumäärän perusteella pitää 1950–60-lukujen tärkeimpänä Bayreuth-laulajana. Hän esiintyi Bayreuthissa joka vuosi 1951–1971 ja lauloi siellä kaikki sankaritenoriroolit. Useana vuonna hän esiintyi jopa neljän eri oopperan pääroolissa. Muita tärkeitä ja erittäin pitkäaikaisia laulajia olivat

bassobaritonit **Hans Hotter**, **Gustav Neidlinger** ja **Theo Adam**.

Vähitellen Bayreuthissa alkoi esiintyä yhä enemmän ulkomaalaisia laulajia. **Birgit Nilssonin** nousu maailman tunnetuimmaksi Wagner-sopraanoksi tapahtui hänen esiintyessään Bayreuthissa. Hän debytoi siellä vuonna 1954 Elsan roolissa ja siirtyi vähitellen festivaalin johtavaksi Isoldeksi ja Brunnhildeksi. Venuksena vuonna 1961 esiintynyt amerikkalainen **Grace Bumbry** sai osakseen niin ylistystä kuin rasistisiakin kommentteja. 1960-luvun alussa Bayreuthissa kuultiin ensimmäisen kerran myös suomalaisia laulajia, Martti Talvelaa, Anita Välkkiä ja Tom Krausea.

Erytismaininnan Bayreuthin taiteilijoita ansaitsee kuoronjohtaja Wilhelm Pitz, jonka Herbert von Karajan toi Bayreuthiin vuonna 1951. Hän toimi siellä vuoteen 1972 asti ja nosti festivaalien kuoron maailman huipulle.

Levytyksiä

Wieland ja Wolfgang Wagnerin kauden esitysten kuunteleminen on mahdollista tänäkin päivänä. Kaikista Bayreuthissa esitettävistä teoksista on tuolta ajalta vähintään yksi virallinen levyjulkaisu. Lisäksi lukuisia muiden esitysten radiointjeja on ilmestynyt levyllä. Pelkästään Hans Knappertsbuschin johtamia Parsifal-esityksiä on päätyntä levylle peräti kymmenen – virallisia julkaisuja ovat vuosien 1951 ja 1962 esitykset. Nämä äänitteet kertovat 1950–60-lukujen Bayreuthin uskomattoman korkeasta musiikkillisesta tasosta. Lähes kaikki levyllä julkaistut esitykset ovat monellakin tavalla kiinnostavia ja jotkut niistä kuuluvat parhaisiin levytyksiin, mitä näistä teoksista on koskaan tehty. Esimerkkeinä voi suosittelä vaikkapa useita Knappertsbuschin johtamia Parsifaleja sekä Karajanin johtamaa Tristania.

Kolme Wieland Wagnerin ohjaamaa teosta on ainakin periaatteessa mahdollista nähdä videolta – tosin yhdestäkään niistä ei tällä hetkellä ole saatavana ainakaan virallista julkaisua. Lisäksi yksikään niistä ei ole kuvattu Bayreuthissa. Frankfurtissa esitetty **Alban Bergin Lulu** on niistä ainoa, joka on kuvattu väreissä. *Valkyyria* ja *Tristan ja Isolde* on kuvattu vuonna 1967 Bayreuthin festivaalin vieraillessa Osakassa Japanissa. Niiden esittäjistä on melko paljon eroavaisuuksia Bayreuthin esityksiin, esimerkiksi kapellimestarit Pierre Boulez ja **Thomas Schippers** eivät koskaan johtaneet siellä näitä teoksia. Teokset on kuvattu yhdellä kameralla mustavalkoisena. Lisäksi *Valkyyriasta* näkemäni kopio oli muutenkin huonolaatuinen. Tämän takia ne ovatkin ehkä enemmän tärkeitä dokumentteja kuin todella nautittavia oopperatallenteita. Silti tuntuu hienolta nähdä sellaiset suuret taiteilijat kuin Birgit Nilsson (Isolde), Wolfgang Windgassen (Tristan), Hans Hotter (Marke), Theo Adam (Wotan) ja **Anja Silja** (Brunnhilde) esiintymässä Wieland Wagnerin ohjauksessa.